

Dr. Vitális Sándor szénkutatóval foglalkozó kéziratos jelentései 1938 és 1976 között

ZSADÁNYI ÉVA

A *Bányászattörténeti Közlemények* előző, XVII. számában olvashattuk Vitális Sándor¹ szénkutatóval foglalkozó kéziratos jelentéseinek az 1921 és 1937 közötti időből készült válogatását (ZSADÁNYI É., 2014). Jelen tanulmány ennek időbeli folytatása az 1938 és 1976 közötti időszakról, melynek első részében (1951-ig) Vitális Sándor még mindig a *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.* főgeológusa. 1942-ben hidrogeológiából magántanári képesítést szerzett, kiterjesztve tudását a mindenhol jelenlévő víz szakszerű tanulmányozására.

A *Magyar Bányászati és Földtani Hivatal* kezelésében levő adattárban (*Magyar Állami Földtani, Geofizikai és Bányászati Adattár*) dr. Vitális Sándor kéziratos dokumentumainak a száma – a címben jelzett témakörben és időszakban – meghaladja a 85 db-ot. Tárgyuk széles skálát ölel fel a szén keletkezésétől a szénelőfordulások jellemzésén, ásványvagyonán, a fúrások kutatásokon keresztül a szénjogi kérdésekig. A kéziratok típusai: aktajegyzet, szakvélemény, jelentés és előadási agyag.

Több dokumentumban fordul elő a szén és a víz együttes vizsgálata. Itt csak a szűkebb „szenes” anyagokat mutatjuk be, a Vitálisok által használt tájegység-megnevezések szerint, azon belül pedig időrendben.

---

¹ Dr. Vitális Sándor életéről és munkásságáról: VÉGH Sándorné: Vitális Sándor emlékezete (1900. IV. 13. – 1976. VI. 21.) = *Földtani Közöny*, 107. évf. 1977. 3-4. sz. 266-274. old. (Nekrológ.) – VÉGH Sándorné: *Vitális Sándor geológus, a föld- és ásványtudományok doktora, egyetemi tanár 1970-1976.* „Pécs Antal” Miniaturkönyv Gyűjtők Klubja, Miskolc, 167 old. (A szerkesztő.)

Dunántúl

Jelentés Városlőd község felajánlott reménybeli szénterületéről. Budapest, 1938. január 26. B. IX. 43.

„Nádas Gyula szolnoki lakos felajánlotta, Balassa József hódmezővásárhelyi képviselő útján társulatunknak megvételre Városlőd község földtulajdonosaival kötött szénjogi szerződését, illetve szénterületét.”

Felhívja a figyelmet a meglévő szerződések ellenőrzésére a tárgyalások megkezdése előtt. 1937-ben már foglalkozott a területtel, ahol eocén- és miocén-kori széntelepek találhatóak.

A felajánlott terület szomszédságában a MÁK (Magyar Általános Kőszénbánya Rt.) kutatófúrásokat mélyít.

Javaslat az, hogy érdemes a területtel foglalkozni.

Jelentés Bódé, Pusztamiske és Nyirád községek szénterületéről és javaslat a kutatások megindítására. Budapest, 1939. június 15. B. X. 27.

Sümege és Ajka között egy hosszú harmadkori medence terület a triász időszaki alaphegység között. Benne kréta-, eocén-, miocén- és pliocén-kori lehet a szén.

Három községgel van szénjogi szerződés:

1. Bódé – özv. Bóday Dezsőné és társai

2. Pusztamiske: „Község, mint erkölcsi terület, róm. kat., evang., ref. – egyházak és a község földtulajdonosai”, Gaál László és társai és Erdő és legelő közbirtokosság.

3. Nyirád – róm. kat. egyház és községi földtulajdonok.

Javaslat: mindhárom területen addig fenn kell tartani a szerződéseket, amíg néhány kutatófúrással meg lehet győződni a szén mennyiségéről, mert a kiadások (kutatási díj, bérleti díj, bérminimum, ingyenszén stb.) tetemes költséget emésztenek fel. Nyirádi példa: eddig 18.571.00 pengőt fizettek ki, ezután évente csak 7.568.40 pengőt kell kiadni.

Jelentés a Szombathely melletti (Torony, Ondód, stb.) reménybeli lignitkőszén területről. Budapest, 1946. szeptember 20. D. I. 70.

Egy fúróberendezés kölcsönkérése hívta fel a területre újra a figyelmet. Korábban már több ízben foglalkoztak az itt levő lignit-köszénnel. Sajnos a földtani térkép nagyon régi, az eddig ismert feltérési, fúrási és bányászati adatokból készült az összeállítás.

A reménybeli lignit-köszén-területet a *Kőszeg – Szombathely – Körmend* vasútvonal és a *Kőszegi-Rohonci-hegység* határolja, déli határa pedig ismeretlen. A fiatal pannon üledék által feltöltött medencében a pannon homokos agyagos rétegek között vannak a lignit előfordulásai.

Öt részterületre bontva tárgyalja a földtani felépítést:

1. A *Kőszeg* és *Cák*, valamint a *Cák-Velem* és *Szerdahely* által közrefogott 1-1,5 km²-nyi teknőben található a lignitköszén. *Cák* környékén 1922-ben egy kibúvársra két tárót nyitottak, itt a szén átlagvastagsága 0,7 m volt. *Szerdahely* község határában 1919-ben szintén táróval tárták fel a szenet. *Kőszegen* 9,7 m-ben 0,40 m, 26,00 m-ben 1,60 m és 60,00 m-ben 1,2 m vastagságú széntelepet harántoltak.

2. *Pernye*, *Ólad*, *Bucsu*, *Dozmat*, *Torony* és *Ondód* községek határában pannon-korú lignitköszén kibúvársok vannak.

Ondódon Maróti (Macsek) Ferenc bányamester egy kézi fúrás mélyített, abban 6 lignitköszén telepet írt le, 1,05 m-es átlagvastagságban (adatai bizonytalanok). *Maróti* 45 m hosszú lejtősaknát is hajtatott, de nem váltak valóra a reményei vastag telep tekintetében, ezért másik széntelepet nyitott meg, ahol már 1,2-1,3 m vastag volt a pad. Ezt a telepet *Dr. Vitális István* ny. egyet. ny. r tanár, műszaki tanácsadó 1942-ben szemrevételezte, mintát vett és megelemezte. Röviden összefoglalva értékelését, a lignitköszén-telep 1,2 m vastag, de csak a felső 0,8-1,0 m vastag rész tiszta és bányászásra alkalmas. Átrostált mintáinak értéke kedvezőbb, ezeket adjuk meg: nedvesség: 22,02%, hamutartalom: 13,76% fűtőérték: 3877 kalória, kén: 2,37%. Az adatokból kitűnik, hogy jó minőségű és magas fűtőértékű az itt található lignitköszén. *Maróti Ferenc* még egy fúrás mélyítettetett. A háború után a *Munka Termelő Szövetkezet Toronyban* 2 db, átlagban 35 m-es fúrás végzett. *Krátty Jenő* bányamérnök elmondása alapján a meglevő 3 réteg 1,7 m átlagvastagságban tartalmazza a lignitköszén. A napi széntermelés 3,5 vagon.

Dozmat községek közelében is találtak lignitkőszén előfordulást.

3. *Felsőcsatár* közelében is találtak lignitkőszén-kibúvást. *Nádas Róbert* bányát nyitott a területen. *Nárai* község határán *Dr. Sággy István* mélyített egy artézi kutat. Ez a fúrás 6 lignittelepet harántolt, melyek vastagsága 0,37, 3,40, 1,32. 2,80, 2,98 és 1,30 m. „A lignitkőszéntelepek kitermelhetőségének szempontjából igen fontos, de feltétlenül nagyon gondosan ellenőrizendő adata a fúrásnak az, hogy a felszálló artézi víz a fúrásban a felszín alatt 100 m. mélységben állt meg. Gyakorlatilag ez annyit jelent, hogy a II., III. s esetleg a IV. számú lignitkőszéntelepek a felszálló feküveszélye nélkül kitermelhetők.”

4. *Gyepüfüzes (Hovardos, Nárai, Ják és Kistrádóc)* térségében „már az első osztrák felvevő geológusok említést tesznek lignitkőszén kibúvásokról.” *Kistrádócon* 1921-ben *Kisokos István* rövid ideig termelte is a lignitkőszénen.

5. *Szombathelyen* vízellátás céljából fúrt kutakban 25-33 m között 1,4-1,5 m vastag lignitkőszéntelepet harántoltak. A várható szénvagyon 600-4500 millió tonna, kb. 3000 kalória fűtőértékkel.

A terület kutatását három lényeges dolog indokolja: MÁV vasútvonal mellett van, az osztrák határ közelsége fontos az export miatt, csekély a hazai szénvagyon. Jelentős az itteni készlet.

Javaslat a lignitkőszéntelepek kutatására: részletes bányaföldtani felvételezés szükséges rövid időn belül (bányászati, kutatási, fúrási, feltárási stb.), „felvevő-geológus szakértő szakvéleménye”, a fúrási kutatások és a szükséges beruházás megtervezése.

Jelentés a borzavári barnakőszén-előfordulásról. Budapest, 1948. november 27. B. IX. 56.

Bejelentés érkezett az *Országos Közegészségügyi Intézet*től (OKI), hogy *Borzaváron* kútfúrás közben széntelepet harántoltak. A helyszíni szemle ideje folyó év november 26.

*Borzavár Zirc*től ÉNy-ra, kb. 4 km-re található. Triász és jura képződmények vannak a „*napszínen*”. Csupán kis területen található eocén. Itt mélyítették a kutat. A bejárásakor csak szénnyomokat lehetett találni a helyszínen. Valótlan lehetett a bemondott szén-

vastagság, s a bejelentés már csak a kút gyűrűzése után történt, eltüntetve a szén eredeti helyét. Így az eset már csak arra jó, hogy a közeli porvai medencére irányítsa a figyelmet.

Bakony-hegység

Aktajegyzet a Bakonyban lefoglalt szénterületekről. Budapest, 1939. október 3. B. VIII. 117.

A Bakonyban a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.-nek 3 területe van: a Zirc, az Ajka és a Magyarpolány környéki.

A Zirci-medencében 2 telep van, melyek jellemzői: 1,5 és 1,3 m-es átlagvastagság, 4000-4500, illetve 3600-3900 kalória és 270, illetve 200 millió mázsa szénvagyon.

Az Ajkai-medencében a kutatások előkészületei folynak.

A harmadik, Magyarpolány-Nagyanna területen még csak a szénterület megszerzése van folyamatban.

Jelentés a szápári bitumenes barnaszén mennyiségéről és kátránytartamáról. Budapest, 1939. december 12. B. VIII. 119.

A területen három évben (1924, 1927 és 1928) több fúrással és aknával kutatták a széntelepet. A barnaszén felső-oligocén-kori és bitumenes. A telep vastagsága 0,6 – 3,9 m között változik, átlagosan 1,5 m, 4-5 padra oszlik. A meglévő területen 2,5 millió q-ra becsült a vagyon. A szén bányászata itt nehézségekkel terhelt, vízveszélyes és a feküanyag duzzadó. A kátránytartalom 7,6 %. Bitumen benzollal kioldva a 62-68 %.

A bányászat megindításához pontos kalkuláció szükséges.

Jelentés az ácseszéri állítólagos szénelőfordulásról. Budapest, 1941. január 27. B. VIII. 121.

Bejelentés érkezett Végh Imre sűri főjegyzőtől, hogy a rédei és csatkai határban 2 m vastag szénre tárót hajtanak.

Földtanilag nem tartja kizártnak, hogy a zirci szénmező szélén, a felszínen, illetve annak közelében szénelőfordulás legyen.

Felkéri a főjegyzőt helyszíni szemle elvégzésére és arról beszámoló készítésére.

Jelentés a kolontári szénelőfordulásról. Budapest, 1941. január 29. B. X. 33.

Bejelentés érkezett, hogy *Kolontáron Horváth István* volt várpalotai káplán szenet talált kútásás közben. *Vitális Sándor* vezetői utasításra a helyszínre utazott és beszélt a bejelentővel.

A területen szénkibúvást nem talált. A helyiek is megerősítettek a bejelentésben foglalt tényt.

A káplán megmutatta a nevezetes kutat, amelyet időközben el láttak cementgyűrűvel, amivel a további kutatást lehetetlenné tették. Korábban is jelezték már szén jelenlétét a területen. Vélemény: megvan a lehetősége *Kolontár* község közelében a széntelepeknek eocénben és krétában. *Padragon* túl még nem kutattak.

„*A nagy szénvagyon meséje a dunántuli lapokban a közelmúltban megjelent tendenciózus cikkek alapján került ismételtelen a köztudatba.*”

Jelentés a nyírádi kőszén előfordulásról. Budapest, 1947. június 3. B. X. 36.

Nyírádon miocén-kori barnakőszén-kibúvás ismert. A mélyben eocén- és kréta-korú barnakőszén-telepek vannak.

A *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.* már bejelentette kutatási szándékát a területen, de a szénjog megszerzésének útjába akadályok kerültek.

A területtel továbbra is érdemes foglalkozni.

Javaslat a Kisgyón-Bodajk közti barnakőszén-terület átkutatására fúrásokkal. Budapest, 1948. április 23. B. VII. 37.

Szóts Endrével bejárták a területet. A zirci szénmezőhöz kapcsolódva a 30-40 km²-es területen 60-100 millió tonna szénvagyon valószínűsíthető. Öt tervezett fúrásból három került lemélyítésre. Ezekben az átlagos szénvastagság 1,33 m volt.

Javasolják – a vasút állapotának függvényében – további fúrások lemélyítését. A kutatási terület kerüljön közelebb *Bodajkhoz* a vasút miatt. A kutatásra tervezett összeg 600 000 forint.

Dorog és Esztergom környéke

Összefoglaló jelentés a Sárísáp-Nagysáp-i reménybéli szénterületről és a területen ezideig lemélyített fúrásokról. Budapest, 1940. május 14. E. I. 28.

A reménybéli szénterület a *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.* dorogi (annavölgyi-kecskehegyi) szénterületétől nyugatra kerül el, közel 50 km² területen. Korábban *Bajna* közelében öt, *Bajót* térségében egy, *Sárísáp* és *Nagysáp* mellett további négy fúrás került lemélyítésre. A fúrási adatok összesítése után vált ismeretessé a vetőrendszer, a szénterület lehatárolása, a felesleges fúrások száma, stb. Hangsúlyozottan kiemeli a terület részletes földtani térképezését, amely a pillanatnyi állapothoz képest is sok információt nyújtana, pl. a triász sásbércek kiadják a vetők helyzetét. Felhívja a figyelmet a régebbi fúrások szintezési pontatlanságára.

„Ahol a paleocénben sasbérc volt a paleocén széntelep nem fejlődött ki fejthető vastagságban, viszont ahol árok volt, ott igen. Ugyanez a megállapítás áll az oligocén széntelepre is. Az oligocén koru rétegek szintézise alapján külszíni földtani felvétellel már előre következtethetünk a fúrások illetve széntelepek várható mélységére.”

További fúrásokat javasol az előzők figyelembe vételével.

Jelentés Bajót község szénterületéről. Budapest, 1941. március 24. E. V. 21.

„Dorogi bányagazgatóságunk jelentette, hogy idegenek foglalkoznak Bajót község szénterületének megszerzésével s véleményünket kérte a terület esetleges értékéről.”

A területen „*napszínre*” jutnak a paleocén és az eocén szénfedők. A kedvező földtani adottságok miatt többen foglalkoztak a térség szénkutatásával, de eredménytelenül.

„*Peters közli 1859-ben*”, hogy kutatóaknál mélyített, amely 79 m-ben elérte a fekü mészkövet. *Hantken Miksa* 1860 körül több kihajtott táróról ír, de azokban sem volt szén. *Sátori Miksa* két fúrást mélyítettett le, 100 m-en elérte az alsó-kréta fekiüt. Közben paleocén rétegekben haladt, de nem harántolt széntelep.

A MÁK-nak *Lábatlan* közelében egy 400 m-t meghaladó fúrása ismeretes (MÁK-II). 58.3 m-ig eocén-paleocén rétegeken haladt keresztül, utána alsó-kréta koriak következtek 388,9 m-ig, ahol elérte a jurát. Széntelepes összetetet nem talált. A MÁK *Bajót* térségében is mélyített fúrást. (83. sz.) Eocén, paleocén rétegek után alsó-krétába jutott, szén nélkül. A *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.*-nek két fúrása ismeretes (*Dorog-212* és *Bajót* déli határában a 673 sz.), mindkettő átfúrt paleocén tarkaagyagot, de széntelevet egyik sem.

Megállapítja, hogy a területen a széntelevet tartalmazó paleocén tarkaagyag-fácies megvan, de szenet nem tartalmaz, ezért nem érdemes foglalkozni vele.

Észrevételek Vargha Béla: „Az esztergomi szénmedence felső-eocénkoru szénbányászatának leírása” című tanulmányra. Budapest, 1943. december 7. E. VII. 30.

A *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.* igazgatója, dr. Schmidt Sándor felkérésére Vargha Béla elkészítette a címben szereplő tanulmányát, és ugyancsak az igazgató utasítására Vitális Sándor áttanulmányozta. A bevezetőben írja, hogy „*észrevételeimmel nem akarok kritikát gyakorolni Vargha igen értékes, alapos tanulmánya felett, hanem a több szem többet lát elve alapján a felvetett igen fontos kérdésekben csekély tudásom és tapasztalatommal segíteni szeretnék.*”

Az első részben a földtörténeti kor meghatározásának kérdésével foglalkozik, előtérbe helyezve az őslénytani vizsgálatokat. Saját tapasztalatait is figyelembe véve a „*sztriatás széntelev, illetve szénképződemény*” elnevezést javasolja.

A következő részben a bányászat és a víz kapcsolatának részleteivel foglalkozik.

Ezután tér át a talajvizek (feltalaj-víz és igazi mélységi víz) kérdésére.

Az utolsó pontban a terület hidrosztatikai viszonyait veszi szemügyre. A vizsgált területen korábban nem tanulmányozták a hidrogeológiai viszonyokat. Ebből adódóan a víztartó rétegek, a vízgyűjtő terület, a vízleadó képesség megadásánál komoly eltérések mutatkoznak.

A hidrológiai viszonyok tisztázására ajánlja, hogy ezután minden fúrásban végezzék el a szükséges vizsgálatokat. Már az egy fúrásból kapott eredmény is körvonalazhatja a vízáradó képességet, depressziós görbét stb.

Befejezésül felhívja a figyelmet arra, hogy víztelenítő fúrásokkal is lehet vízszintet süllyeszteni.

Jelentés a kesztölci szénkibúvások megtekintéséről. Budapest, 1944. augusztus 21. E. I. 41.

Bagó Ferenc és Albel Ferenc társaságában bejárta a *Bagó* bányafelügyelő által bejelentett szénkibúvás környékét. A geológiai bejárást nagy esőzés előzte meg, amely szépen feltárta a turistaút mentén az oligocén agyagrétegeket. Ahol a tarka agyagrétegek a „*napszínre*” kerülnek, jól látszik fekvőjükben a triász dachsteini mészkő. Az első szénelőfordulásról kiderült, hogy faszénégetés megmaradt faszénmaradék. A *Feketehegyre* vezető úton volt a másik szénkibúvás, ahol 8-10 cm széles elmállott szenet észleltek.

Megállapítást nyert, hogy a területen nincs meg az oligocénkori széntelep.

Mecsek-hegység

Javaslat a cikói lefoglalt szénterület fenntartásáról. Budapest, 1944. április 25. M. IX. 58.

A nagymányoki bányagazgatóság indítványozza a cikói szerződés visszakérését, mivel a területen lemélyített fúrások nem adnak kielégítő eredményt.

Vitális Sándor kéri, hogy az Ófalu-4-es fúrás lemélyítéséig, illetve eredményeinek feldolgozásáig napolják el a szerződés felmondását.

Jelentés a hidas barnakőszén-területről. Budapest, 1947. szeptember 11. M. IX. 80.

Hidas község határában 1860-ban már bányászott *Riegel Antal*. Középső miocén-kori szénkibúvásokon kezdte táróval a fejtest. Azóta is folyik a bányászat, és 6-7 széntelepet harántoltak 10-

14 m vastagságban. A szén 6-17 % hamutartalommal, 30-45 % nedvességgel és 2700-3100 kalória fűtőértékkel rendelkezik. 1946-ban fúróberendezéseket rendeltek a területre, és 12 db fúrást mélyítettek le.

Az eredményekről ezt írja: „Eddigi fúrásainkkal 2 km² nagyságú területet fúrtunk át s a fúrásokkal feltárt szénvagyon 13,5 m átlagos szénvastagsággal számítva 270 millió q-ra tehető. a reménybeli, még átfúrásra váró terület nagysága kb. 6 km² s az itt feltételezhető szénvagyon kereken 800 millió q lehet.”

A bányanyitás előtt kísérletek folynak a briketkezés lehetőségéről.

Budai- és Pilis-hegység

Jelentés a nagykovácsi lefoglalt szénterületről. Budapest, 1939. október 23. B. I. 32.

A terület közel van a fővároshoz. 1851 óta kutatják, bányászati tevékenység is folyt errefelé. Neves kutatók dolgoztak itt, közöttük volt *Hantken Miksa* is.

A széntelep meredeksége 45°, ami komoly probléma a kitermelésnél, a sok kis terület és a sok tulajdonos pedig a szénjogi kérdések megoldását nehezítette meg.

A korábbi 11 fúrást 12,4 és 212,95 m mélységig mélyítették le. Újabban négy továbbit hajtottak 63,5 és 156,2 m talpmélységgel. Az eredményekről elmondható, hogy a szén átlagban 1,5 m vastag, és közel 8 millió q a becsült vagyon. Az éves bérleti díj 4316,64 pengő.

Összességében nem lenne gazdaságos a termelés, így javasolt a szénterület felmondása.

Jelentés a nagykovácsi és solymári szénvagyonról. Budapest, 1947. november 17. B. I. 38.

Terepbejárásra ment november 15-16-án *Heinrich József* okl. bányamérnök, *Garam József* igazgató, *Dzsida László* okl. bányamérnök és *Ajtay Zoltán* okl. bányamérnök társaságában.

Külön tárgyalja a látható (1), a fúrásokkal feltárt (2) és a geológiaiailag valószínűsíthető (3) szénvagyont.

Az 1. esetben a szén jellemzői: 1,6 m átlagvastagság, 4600-4800 kalória és 200 ezer q becsült vagyon.

A 2. esetben az adatok: 1,6 m átlagvastagság, 35,2 millió q szén, a pala jellemzői: 4,5 m átlagvastagság és 99 millió q.

A 3. esetben 1,5 m átlagvastagság, 30-40 millió q szénvagyont becsülhető a solymári terület analógiájára

Ha a feltárásokkal és fúrásokkal beigazolódik az elképzelés, a terület óriási jelentőséggel bírhat.

Cserhát- és Mátra-hegység

Jelentés a Szandaváraljai Kőszénbánya Kft. szénbányájának megtekintéséről. Budapest, 1938. április 16. C. I. 83.

Gerő József bányagondnokkal megtekintették a Szandaváraljai Kőszénbánya Kft. tógátpusztai szénbányáját, melyet *Reisinger Ferenc* a szénjoggal együtt 30.000 pengőért megvásárolt *vitéz Schréter Ferenc*től.

A szénbányát korábban felajánlották a *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.*-nek, de szerződéskötésre nem került sor.

A vágatban a szén szelvényét, melyet a megtekintéskor vettek fel, az *1. ábra* szemlélteti. A szén átlagos vastagsága 1,92 m, mely 5 padból áll össze. A bányában a fedőben lévő kavicsos homok vizet tartalmaz, a feküben pedig az agyag duzzadó. A terület nincs megfelelően megkutatva. Az oligocén szén megbecsülhető vagyona legfeljebb 23 millió q lehet. Javasolja, hogy csak kutatási területként foglalkozzanak a bányával.

Jelentés a Herencsény és Nógrádsipek községekben lefoglalt szénterületeinkről és javaslat azok felmondására. Budapest, 1939. június 13. C. II. 48.

A terület „felkutatásával” már az 1890-es években foglalkozott a *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.*, legutóbb 1936-ban folytattak itt vizsgálatokat.

SZANDAVÁRALJAI KŐSZÉNBÁNYA K.F.T. SZÉNTÉLEPÉNEK SZELVÉNYE.

M=1:10.

		FÜTŐÉRT. cal.	HEVÉSESSÉG %	HÁNYU %	ELŐBŐRÍTÉS %
17,00 m					
	Szén (furással megállapított)	3124	24,29	21,60	3,24
1,00 m	Fekete pala				
2,00 m	Szén	3515	24,65	13,41	5,09
1,00 m	Barna bitumenes agyag				
2,00 m	Szén	3605	29,14	12,96	5,69
1,00 m	Barna bitumenes agyag				
2,00 m	Arszóll szén.	3265	28,89	18,94	3,44
1,00 m	Barna agyag				
1,00 m	Szén	3381	29,53	15,44	4,21
1,00 m	Szürkés barnaagyag				
1,00 m	Szürke zsinos agyag.				

A széntelep 7h irányában 20° alatti adt. Aszaltványt Seró János bányagondnok és Urdás Sándor főmérnök vették fel a 2sz. munkahelyen 1928. II. 22-én.

1. ábra. A szandaváraljai bánya széntelepének szelvénye.

A miocén-kori szén a salgótarjáni medencéből ismeretes II. és III. széntelepnek felel meg, összvastagsága 20-50 m.

A feküben középső oligocén-kori kiscelli agyag és felső oligocén-kori schlier található. A szén közvetlenül a miocén-kori tarka agyagra és kavicsra települt. Megemlíti, hogy a riolittufa itt teljesen hiányzik. A széntelepek fedőjében alsó-miocén-kori pectenés homokkövek, azok fölött középső-miocén schlier márga és agyagok vannak. A széntelepekben középső-miocén-kori piroxéndezit-telérek találhatók. A terület erősen tektonizált.

Ezután részletesen leírja mindkét vizsgált térséget, mind földtani, mind gazdasági vonatkozásban. Az utóbbinál kitérve a szerződésekben megadott különböző költségekre (kutatási díj, térilleték, bérminimum stb.). Eddig a kifizetett összeg 14.364 pengő volt, ezután évi 4998,40 pengőre módosul.

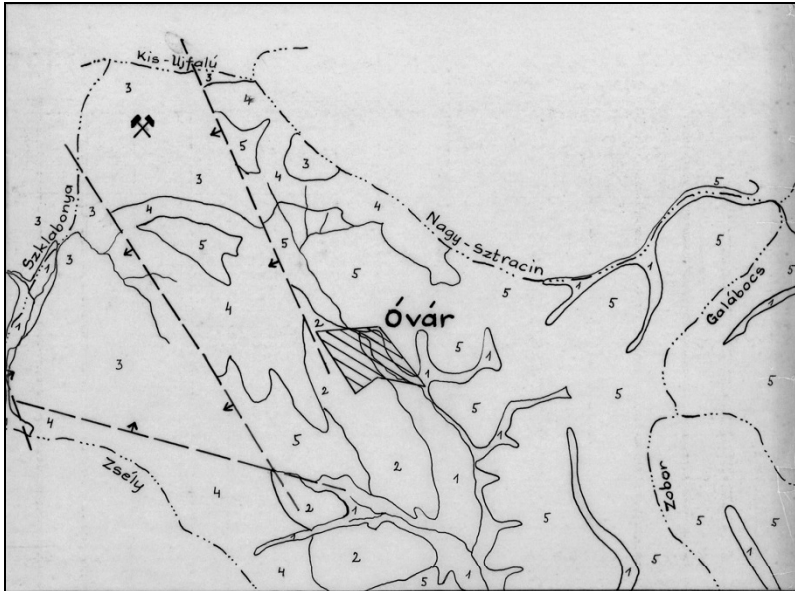
A kutatási eredményeket figyelembe véve a szerződés felmondását javasolja.

(A dokumentumon kézírással olvashatjuk: felmondtuk 1939. július 3-án.)

Jelentés az óvári szénbányáról és szénterületről. Budapest, 1944. augusztus 23. C. II. 46.

Szlávik Ernő földbirtokos felajánlotta a *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.*-nek az *Óvár* határában lévő bányáját, illetve annak szénjogát.

Dzsida József bányaigazgatóval kiszálltak *Óvárra*, és bejárták a bányát. A terület a szlovák határon van, Balassagyarmattól 12 km-re. Ismeretes, hogy *Battik Sándor* már 1864-ben bányászkodott itt. A *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.* 1914-16-ban már foglalkozott a területtel. Az akkori kutatások szerint a széntelep vastagsága 2,43-3,00 m között ingadozik, de 5-6 betelepülés van közöttük. *Noszky Jenő* geológiai térképén (2. ábra) látható a terület földtani felépítése, megjelölve a megtekintett bánya. 1-2 fővel most is folyik a bányászat. Két széntelep van: a felsőben a szén 1-1,3 m vastag, nedvességtartalma 24,94 %, hamutartalma 28,46 % 2698 kalóriával. Az alsó telep adatai: 25,51 %, 5,76 % hamu mellett fűtőértéke 4400 kalória. A 8 db kézi fúrás adatai szerint 8-26 m mélyen 2-4 m vastag szén található. A becsült vagyon 17-34 millió q lehet.

Óvár vázlatos földtani térképe.

M=1:25000.

Felmagyarázó:

1.	Holocén
2.	Pleisztocén
3.	Alsó miocén, széntartalmú képződmény
4.	Alsó miocén széntekvé képződmény
5.	Felső oligocén

— / — Vető   Bánya

Bpest, 1944. augusztus hó 8. nap

2. ábra. Noszky Jenő Óvár környéki geológiai térképe.

Óvártól nem messze komoly szénterületek vannak, de azok ma Szlovákiához tartoznak.

A javaslat szerint a *Szlávik-féle* bánya önmagában nem bír nagy jelentőséggel. Akkor lenne érdemes vele foglalkozni, ha sikerülne megszerezni „*az egész, Szlovákiában maradt hatalmas szénterületet*”.

Bükk-hegység és Borsod

Jelentés a Lénárddaróc és Bükkmogyorósd községekben felajánlott szénterületekről. Budapest, 1938. szeptember 30. B. XIV. 53.

„*Róth Árpád fakereskedő, lénárddaróci lakos, felajánlotta társaságunknak Bükkmogyorósd és Lénárddaróc községek birtokosainak szénjogát, melyre eladási megbízás, illetve opciója van.*”

A két terület 3410, illetve 1052 kat. hold, melyek tulajdonjoga a nagy-, a közép- és a kisbirtokosok, valamint a községek között oszlik meg. Mindkét helyen megtalálhatók a mélyebben és a magasabban levő szénrétegek. A fedő az első esetben alsó-schlier, pecutenes, míg a másik esetben felső-schlier, középső riolittufa, lajtamészkövel és pontusi homokkal. Nagy valószínűséggel az egercsehi típusú IV. és V. szénrétegek nyúlnak el errefelé, és ezek megtalálhatók 100 és 500 m között.

Javaslatára szerint a területtel érdemes foglalkozni, meg kell kezdeni a kutatást.

Jelentés a felajánlott bekölcei és borsonádasdi szénterületekről. Budapest, 1938. november 21. B. XIV. 54.

Kiss István bekölcei körjegyző felajánlja a két terület szénjogainak bérbeadását.

Dr. Vitális Sándor javaslata, hogy célszerű megszerezni a területeket, mert összefügghetnek a szomszédos *Mikófalva*, *Bélapátfalva* és *Borsodszentmárton* községek ismert szénvagyonával, melyekre a szénjogot már megszerezték. A földtani viszonyok ismeretében feltételezik a széntelepes összlet jelenlétét, amit kutatófúrásokkal kell feltárni.

Jelentés a Bekölce, Mikófalva, Borsodszentmárton, Bélapátfalva és Mónosbél községek szénterületeiről. Budapest, 1939. május 8. B. XIV. 57.

Bekölce, Mikófalva, Borsodszentmárton, Bélapátfalva és Mónosbél községekkel az elmúlt évben szénjogi szerződést kötött a Salgótarjani Kőszénbánya Rt. A szerződésben vállalt terhek meglehetősen nagyoknak bizonyultak, ezért alapos átvizsgálásra van szükség annak megállapítása érdekében, hogy milyen nagyságú kutatásokat bír el a terület, és meddig gazdaságos.

Bérminimumra és térilletékre eddig a községeknek kifizettek 11.131,60 pengőt, amihez még a további költségek (kutatás, terrárium és ingyenszén) is járulnak.

A községekre lebontva közli a kutatással kapcsolatos legfontosabb tennivalókat.

A feltételezett alsó-miocén barnakőszén kutatásának megindítását *Mónosbélen* javasolja. A fúrások helyének pontos kijelölését még újabb terepbejárásnak kell megelőznie.

Jelentés a diósgyőri szénelőfordulásról. Budapest, 1939. május 19. B. XV. 23.

Gregus János bányanyugbéres bejelentette, hogy *Diósgyőr vasútállomás* mellett szenet talált. Azzal a kérdéssel fordul a *Salgótarjani Kőszénbánya Rt.*-hez, hogy a bányagazgatóság igényt tart-e a területre.

A térségben a *Diósgyőri Szénbánya Rt.* és *Mánik Sándor* foglalkozik szénkutatással, „*az érdekesebb szénterületeket ma is lekötvé tartják.*”

Ennek ismeretében nem érdemes a területtel foglalkozni.

Jelentés a bodonyi és szentdomonkosi felajánlott szénelőfordulásokról. Budapest, 1941. június 17. B. XIV. 59.

A *Nemzeti Közművelődési Alapítvány* bányaszakértője, *Schmidt Lajos* felajánlotta a *Salgótarjani Kőszénbánya Rt.*-nek a bodonyi és a szentdomonkosi szénterületeiket.

A bodonyi szénről azt lehet tudni, hogy az alsó-miocén szén kibúvásában nem található meg a vidéken, palás szerkezetű és gyen-

ge minőségű, ezért a terület széntermelés szempontjából értéktelen.

A szentdomonkosi szénterület már az egercsehi szénmedencében fekszik. A felajánlott részen a szén a salgótarjáni II. telepnek felel meg. A szénréteg átlagosan 2 m vastag, a vagyon 20-40 millió q lehet. Számítani kell a szén elvékonyodására, palásodására.

A javaslat szerint széntermelés szempontjából nem érdemes foglalkozni a területtel.

Jelentés Alsódobsza, Szendrő és Sajógalgóc szénelőfordulásáról. Budapest, 1942. november 5. F. II. 43.

Szabó Lajos miskolci lakos felajánlotta *Alsódobsza, Szendrő és Sajógalgóc* községek határában lévő „szénjogosítványait”. Részletezve a területeket:

Alsódobsza: A „Hernád bal partján” már régóta ismeretes szénkibúvás, melyet *Dr. Vitális István* egyet. ny. r. tanár 1920-ban a következőképpen írt le:

„0,00-1,20 m-ig kék agyag
1,20-1,40 m-ig lignites barna agyag
1,40-1,80 m-ig agyag
1,80-2,80 m-ig homok
2,80-3,80 m-ig kék agyag
3,80-3,90 m-ig barna agyag
3,90-4,10 m-ig lignit 0,20 m
4,10-4,52 m-ig sárga agyag
4,52-5,38 m-ig lignit 0,66 m
5,38- kékesbarna agyag.”

A szén-, illetve lignittartalmú üledékek pliocén-koriak.

Feltételezhető, hogy mélyebben megvan a szendrői vastag lignittel ezen a területen is. A 450 kat. hold terület azonban kicsi ahhoz, hogy érdemes lenne foglalkozni vele.

Szendrő: A község határában 1892 óta ismeretes a pliocén-kori (pontusi) lignit jelenléte. Bányászata is korán elkezdődött. 20-50 m mélységben van egy alsó főtelep. Ennek alsó padja 2 m vastag, jó minőségű fás lignit – ezt bányászták –, a felső csak 0.40-0.80 m, gyenge minőségű. A felső lignittel 1-1,5 m vastag, szintén gyenge minőségű.

„A lignitbányászatot megnehezíti az alsó lignitlep fölött elhelyezkedő, vízzel telt folyós homok fedő.” A terület nem érdekes.

Sajógalgóc: A község határában miocén-kori, borsodi típusú barnaköszén-kibúvás van. A terület nincs megkutatva, de feltételezhető, hogy 40-50 m-es mélységben vastag széntelep van.

A három területtel nem érdemes foglalkozni.

Jelentés az alacskai Kandó-féle szénterületről. Budapest, 1944. február 5. B. XVI. 12.

Báró Róhr Rezső bányai igazgatóval terepbejárásra mentek *Alacskára*, hogy a felajánlott *Kandó-féle* szénterületet megnézzék. A szakirodalomból ismert, hogy ez a sajószentpéteri terület folytatása, és az *Alacskai Köszénbánya és Villamosság Rt.* 1921-ben kezdett itt fúrási tevékenységet. Egy 46 m-es kutatóaknát is mélyítettek, mely három széntelep harántolt, melyek közül a második 1,1-1,2 m vastagságú.

Dr. Vitális Sándor véleménye, hogy „az egész *Kandó-féle* terület szélelőjövétel szempontjából feltétlenül pozitív.” További széntelepek lehetségesek, ennek igazolására kutatófúrásokat javasol. Felhívja a figyelmet arra, hogy a tárgyalások előtt tisztázni kell a szénjogi viszonyokat.

Jelentés a Tibolddaróc község szélelőfordulásáról. Budapest, 1949. május 30. B. XV. 55.

A község határában felszín-közeli, pontusi kori lignitlepek várhatók.

A Magyar Általános Köszénbánya Rt. (MÁK) 1911-ben 6 fúrást mélyített a területen. Öt fúrásban találtak szenet, több telepben, 1,5 m-es átlagvastagságban. Ebből arra lehet következtetni, hogy egy 10 km²-nyi területen 30 millió tonna lignitvagyon fordulhat elő. A bányászati viszonyok azonban kedvezőtlenek, mert a széntelep a veszélyes artézi víz szintje alatt fekszik.

Javaslat: *Kács* felé kutatni, ahol a széntelepek összlet az artézi víz szintje fölött található.

Tokaji-hegység

Jelentés Erdőbénye és Makkos-Hotyka barnakőszén-előfordulásáról. Budapest, 1946. december 16. F. I. 44.

„Zemplén megyében, Sárospatak közelében, Erdőbénye és Makkos-Hotyka községek határában már régóta ismeretesek vékony barnakőszén-kibúvások. Az andezittufa és breccia közé települt fiatalabb miocén korú agyagrétegekben 5-20 cm vastag fás (lignit-szerű) barnakőszén-előfordulásról a múltban ismételten érkeztek bejelentések. Alulírott 1922-ben megtekintette, s megállapította, hogy a széntelep Erdőbényén 10-20 cm vastag, s a szén erősen átszótt, fás és földes, igen gyenge minőségű barnakőszén, melynek gyakorlati jelentősége nincs.

A szénelőfordulással nem érdemes foglalkozni.”

Tájegységhez nem kötött dokumentumok

A kőszén fogalma, keletkezése, felkutatása és hazai előfordulásai. Budapest, 1948. október 18-20. Szén.73/b.

Rendhagyó dokumentum, előadási anyag. A címnek megfelelően halad az elemi szén (C)-től a faszénen át a tőzegig (turfáig), majd a szénülési folyamat során a kőszénig.

„Barnakőszeneinket az alábbi csoportokba oszthatjuk.

1. fényes kemény barnakőszén (Tata, Dorog).

2. fénytelen, kemény barnakőszén (Sajóvölgy).

3. fás, lágy barnakőszén (Várpalota).

4. földes, lágy barnakőszén (Hidas, Rózsaszentmárton).

A fás, földes barnakőszeneinket helytelenül lignitnek szokták nevezni (Manapság is előkerül a lignit szó alkalmazásának problémája.)”

A különböző földtani korok szerint képződött szenek részletes leírása is sorra kerül.

A legnagyobb hangsúlyt hazánk kor szerinti (alsó-liásztól a pleisztocénig) szénterületeinek leírása kapja.

Sajnos a tanulmányban hivatkozott térkép nincs a dokumentum mellett.

„Célom a rendelkezésemre álló rövid idő alatt csak az lehetett, hogy összefoglaló képet adjak országunk legfontosabb energiahordozóiról, s felhívjam a figyelmet arra, hogy a bányászati kutatás alapja a tervszerű és szakszerű földtani és bányászati kutatás, melynek legfontosabb előkészítése a rendszeres bányaföldtani felvétel, s ennek alapján a kutatófúrások kijelölése, lemélyítése, s az így nyert adatok szakszerű feldolgozása és kiértékelése.”

Szakértői vélemény a Pécsi Szénbányászati Trösztnek a Komlói Mélyfúró Vállalat elleni jogvitás ügyében. Budapest, 1956. június 30. T. 3322

A Pécsi Szénbányászati Tröszt mint felperes, a Komlói Mélyfúró Vállalat mint alperes szerepel az ügyben. A mélyfúró cégnél akkor Wein György volt a főgeológus. A Központi Döntőbíróság tárgyalásvezetője felkérte szakértőnek Vitális Sándor és Egyed László egyetemi tanárokat. Pontokba szedett kérdésekre vártak válaszokat. A szakértők az alperes által beadott dokumentációk és saját szakmai ismereteik alapján tettek eleget a felkérésnek. A kérdések zömében egyetértettek az alperessel, csupán arra a kérdésre, hogy „eléri-e az 1955. évi tudományos és technikai lehetőségek színvonalát”, adtak egyértelmű nemleges választ. Erre a kérdésre később bővebben kitérnek.

A mellékelt csatolmányok között van a határozat, amelyben végül is igazat ad a bíróság a felperesnek, és pénzbüntetésre ítéli az alperest.

Dr. Vitális Sándor 1951-ben kapta meg a *Kossuth-díjat* a hidasi szénterület sikeres geológiai kutatásáért. Ugyancsak ebben az évben külső kényszerítő okok miatt elhagyta első munkahelyét, a *Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.*-t. Később az *ELTE Alkalmazott és Műszaki Földtudományi Tanszékének* vezetőjeként tovább foglalkozott a szénnel, de már csak kisebb intenzitással. Oktatója is lesz az egyetemen a szénkutatásnak. Tananyag nem lévén, nagy elődei – *Papp Károly* és édesapja, *Vitális István* – munkáit és saját tapasztalatait felhasználva készítette órajegyzeteit.

1971-ben vonult nyugdíjba és fejezte be aktív közreműködését a geológiai kutatásban, kéziratos jelentéseivel ezután már nem találkozunk.

A dr. *Vitális Sándor* szénkutatással foglalkozó, 1938-1976 között készült kéziratos dokumentumainak ismertetését zárjuk a tőle megszokott módon:

*„Teljes tisztelettel
Jó szerencsét!”*

I r o d a l o m

ZSADÁNYI É. (2014): Dr. Vitális Sándor szénkutatással foglalkozó kéziratos jelentései 1921 és 1937 között. = *Bányászattörténeti Közlemények XVII.* 62-72 old.

Dr. Vitális Sándor (1900-1976).